
НАЙБІЛЬША КНИГОЗБІРНЯ ЗАКАРПАТТЯ СВЯТКУЄ 76-ТИ РІЧЧЯ: ПОЧАТОК СТАНОВЛЕННЯ

Марія Медведь

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Наукова бібліотека
ORCID iD: 0000-0001-8275-9026

Анотація: у статті досліджуються історія створення бібліотеки Ужгородського університету, розглянуто етапи її становлення, звернута увага на унікальні книжкові колекції в її фондах, в основу яких лягла бібліотека Ужгородської єпархії, започаткована єпископом Андрій Бачинський.

Ключові слова: історія створення бібліотеки Ужгородського університету, бібліотека Ужгородської греко-католицької єпархії, фонди Наукової бібліотеки Ужгородського університету, єпископ Андрій Бачинський, освіта та культура Закарпаття.

Історія створення найбільшої книгозбірні Закарпаття тісно пов'язана з перемогою у Другій світовій війні. Зруйновані міста та села, складний економічний період, горе людських трагедій – назавжди залишили гіркі спомини в душах людей, яким довелось пережити це лихоліття. Та не дивлячись на всі втрати, держава прагнула відродження. Прикладом цьому стала важлива подія, до якого давно прагнув народ Закарпаття, відкриття Ужгородського університету. Новий освітній вуз мав особливо важливу місію, бо був першим небогословським закладом освіти Закарпаття, в якому тогочасна молодь закарпатського краю змогла б здобувати вищу освіту на теренах своєї землі. Підставою для відкриття університету стало клопотання Народної Ради Закарпатської України та спільною постановою уряду УРСР та ЦК КП(б)У від 18 жовтня 1945 р. за № 1709 «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді». Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, датою свого створення вважає саме цей державний документ, бо він передбачав не лише відкриття нового навчального закладу, а й умови організації бібліотеки при ньому, як обов'язкової складової підтримки навчання та розвитку науки в новоствореному вузі.

Повоєнний період вніс суттєві корективи в формування вузівської бібліотеки, якій без державної підтримки навряд чи вдалось би так вчасно зафункціонувати. Державною Постановою за № 1709, а саме пунктами 6-8, конкретизувалась допомога у формуванні бібліотечного фонду новоствореного

вузу: «Комітету у справах політичних установ при Раднаркомі УРСР доручалося з фондів літератури, повернутої з Німеччини, «скомплектувати бібліотеку для Ужгородського університету в кількості 10 тис. примірників навчальної, наукової, політичної та художньої літератури; Укркнигокультторгу до кінця 1945 р. надіслати 20 тис. примірників навчальної, наукової, політичної та художньої літератури; Академії наук УРСР оперативно виділити і надіслати 10 тис. примірників наукової та художньої літератури». Велику допомогу у формуванні фондів надавали й бібліотеки закладів вищої освіти Києва, Львова, Харкова, Дніпропетровська (нині – Дніпра) та інших міст України, а також приватні особи.

Наказ Міністерства вищої освіти СРСР за №161 «Об открытии Ужгородского Государственного университета в гор. Ужгороде Украинской ССР», в пункті 7 наголошував: «Включить библиотеку Ужгородского Государственного университета в список библиотек, получающих обязательный бесплатный экземпляр всех печатных изданий СССР...» за підписом Міністра вищої освіти СРСР С. Кафтанова. Саме ці державні корективи стали в основі організації університетської бібліотеки, майбутнє якої було чітко пов'язане з розвитком освіти та науки закарпатського краю.

Навчання в новоствореному вузі розпочалось 1 лютого 1946 р., а вже через декілька днів за наказом №14 від 4 лютого 1946 року був призначений перший завідувач університетською бібліотекою. Довіру керівництва вузу було покладено на колишнього військового – Євгена Матвійовича Шадурова, який на той час поєднував також обов'язки (за сумісництвом посад) завідувача кафедри військової підготовки. Саме Євген Шадуров, за два роки на бібліотечній посаді «за сумісництвом», у надзвичайно важких післявоєнних умовах, зумів закласти фундамент наукової бібліотеки, яка в майбутньому отримає визнання найбільшої книгозбірні краю. Першими бібліотечними працівниками, соратниками Є. Шадурова, стали: Н. Капустіна, К. Корнеєєва, В. Пономарчук, Л. Орловська, Т. Баренблат, М. Воскресенська, Е. Грабарь, Й. Йордан, Г. Бандура, М. Чер та інші. Саме ці бібліотекарі забезпечили перші кроки новоствореної книгозбірні, назавжди вписавши свої імена в її історію. Становлення бібліотеки відбувалось у відповідність до вимог навчання студентів в університеті.

Про масштаби наповнення бібліотеки можна судити в порівнянні. Найперший рік заснування: бібліотека у 1945 році – це невеличка кімнатка першого поверху державної реальної гімназії (нині вул. Підгірна 76, сьогодні тут розміщений хімічний факультет Ужгородського університету). Тогочасний бібліотечний фонд вміщався у 8 книжкових шафах, а «Звіт про роботу університету за 1945-946 н/рік» констатує про те, що фонд бібліотеки – це 2 500 примірників підручників, з яких 135 – іноземною мовою, 774 – російською і тільки 591 підручник – українською мовою [1].

Рік 2020: площа бібліотеки Ужгородського національного університету (надалі УжНУ) сягає близько 5 000 м. кв.; станом на кінець 2020 року бібліотека володіє фондом понад 1 мільйон 500 тисяч примірників книг, з них понад 600 тисяч навчальна література, 800 тисяч наукова. Підтримка початку формування бібліотеки тогочасним керівництвом вузу була колосальною, в підтвердження цього історичні факти: всього за пів року вузівська книгозбірня переїздить в приміщення колишнього гуртожитку жіночої семінарії по вул. А. Волошина, розміщуючись в 24 кімнатах, площею 781 м. кв., однією з яких стає читальна зала на 60 посадкових місць.

В той час бібліотечний колектив нараховував 16 працівників. Уже в перші роки свого існування бібліотека зуміла налагодити зв'язки з найкращими вузами держави та книжковими видавництвами, значну кількість книг бібліотека отримує через обласний бібліотечний колектор, час створення якого теж випадає на 1946 рік.

Іван Кирячок, колишній директор бібліотеки, залишив такі згадки про допомогу у формуванні молоді книгозбірні: «У створенні бібліотеки допомагав весь український народ. З багатьох міст Радянського Союзу на адресу вузу йшли посилки та контейнери з літературою» [2, с. 2].

Великий слід у допомозі становлення бібліотеки Ужгородського університету залишено вмілим вузівським очільником – ректором Аркадієм Михайловичем Курішком, бо формування бібліотеки відбувалось саме за його підтримки. Будучи людиною надзвичайно ерудованою, з широкими поглядами та інтересами, він завжди цікавився розвитком бібліотеки, на засіданнях Вченої ради ставив питання підтримки книгозбірні, дбав про підвищення кваліфікації бібліотекарів, відряджав їх, з метою навчання та досвіду, до передових бібліотек держави. Ректор постійно сприяв виділенню коштів на поповнення бібліотечного фонду, закупівлі обладнання, розширенню штату бібліотечного колективу. За його мудрої підтримки кінець 1947 року бібліотека зустрічала з фондом у 150 тисяч примірників книг.

Наприкінці цього ж року вузівська бібліотека знову переїздить до нового приміщення по тій же вулиці Жовтневій, 46 (нині А. Волошина 54, тут донині знаходиться фізичний факультет університету). Що зумовило переселення бібліотеки, доводиться лише здогадуватись, та все ж головною проблемою стало розширення площ під навчання студентів, створення кафедр та лабораторій. Бібліотеці було затісно, та все ж при дефіциті навчальних приміщень, навіть і ці площі стали розкішшю.

В січні 1948 року бібліотеку очолила вмілий організатор та керівник Олена Миколаївна Фесенко. Каденцію О. Фесенко вважають найуспішнішою для розвитку університетської книгозбірні, бо саме в це час бібліотека впевнено набирала нових обертів. Цей десятирічний період життя книгозбірні її ветерани

згадували як час «...напруженої, відповідальної та одночасно захоплюючої і цікавої роботи».

1949 рік вніс особливі корективи в життя університетської бібліотеки, бо її було втягнуто в епіцентр релігійного конфлікту: 18 лютого 1949 року на Закарпатті остаточно припинено діяльність греко-католицької церкви, (заборона протрималась аж до 1991 року, до здобуття Україною незалежності) [3, с. 127]. За рішенням виконавчого комітету за № 527 від 5 квітня 1949 року «О передаче библиотеки и архива Ужгородской капитулы Ужгородскому государственному Университету», вузівська бібліотека прийняла до своїх фондів унікальну колекцію книжкових раритетів, якою стала цінна колекція книг греко-католицького єпархіату. Особливе місце в цій колекції займали книжкові шедеври з бібліотеки великого просвітителя краю – єпископа Андрія Бачинського (період єпископства серпень 1772 р. – листопад 1809 р). Наукова бібліотека УжНУ завдячує єпископу-реформатору виданнями, які стали книжковою гордістю і окрасою її фондів та, без перебільшення, книжковим скарбом всієї України. Невдовзі під бібліотеку наказом по університету було передано і приміщення колишньої єпископської резиденції, в стінах якої бібліотека перебувала цілих 60 років. До слова, відділ рукописів та стародруків Наукової бібліотеки УжНУ і досі знаходиться саме в тих трьох кімнатах, які зберігали книги за часів єпископа А. Бачинського. Відділ рукописів та стародруків бібліотеки – унікальне зібрання рукописних та друкованих пам'яток XV-XIX ст., серед яких 32 інкунабули (видання другої половини XV ст.).

Колекція інкунабул НБ УжНУ за кількісним показником є п'ятою серед бібліотек України, але її головною особливістю є те, що переважна більшість інкунабул представлена єдиним примірником в Україні. Колекція палеотипів (видання першої половини XVI ст., колекція рукописних книг та документів у фонді відділу представлена в кількості 561 од. зб., колекція мініатюрних видань – 36 од. зб.). Крім цього, в колекції стародруків є видання найвідоміших європейських видавничих фірм XVI-XVIII ст. – альдини, фробери, ельзевіри. Рідкісні видання представлені 18 мовами світу.

Півтораметрові стіни резиденції стали надійним прихистком книгам, як старовинним так і новим. «Резидентські» приймальні зали, в той час перетворились в читальні зали для відвідувачів бібліотеки, а їх вишукані інтер'єри додавали особливого шарму атмосфері роботи з книгою. Багато згадок полишено в споминах тогочасних студентів та викладачів про цю чудову атмосферу затишку.

Майже 60 років університетська бібліотека перебувала в пристосованому приміщенні колишньої єпископської резиденції, з архітектурного та історичного погляду, в найкрасивішій будівлі міста, зведеної у 1646 році. Бібліотека займала всі поверхи унікальної споруди, та з часом і цих площ для розміщення фонду не

вистачало, тому книгами почали заповнювати просторі підвальні приміщення будівлі, які якщо опиратись на історію краю, зводилась ще монахами єзуїцького ордену. В річному звіті про роботу бібліотеки УжНУ за 1950 рік, директор бібліотеки О. Фесенко звітує про те, що фонд бібліотеки в цей час нараховував 186 тисяч примірників книг, які були розміщені у 31 кімнаті, шість з яких були відведені під читальні зали, на 140 посадкових місць.

Період 1945-1949 років бібліотечний фонд університетської книгозбірні потерпав від постійних радянських цензурних перевірок, метою яких було вилучення з фонду «непотрібної літератури». Партийна ідеологія нанесла суттєвої шкоди бібліотеці, бо підозріло вбачала ідеологічну шкоду багатьох книг лише з тієї причини, що на думку комуністичних цензорів, авторами цих видань були білогвардійці, оскільки книги були видані в Берліні, Римі, Будапешті чи Парижі. Під жорна тогочасної боротьби за очищення суспільства від протилежного сприйняття ідеології потрапляло і чимало продовжувальних видань, як от часописи: «Рідна школа», «Благовісник», «Записки наукового товариства ім. Шевченка», «Листок» та інші.

Період 50-60 рр. став для бібліотеки УжНУ не лише періодом активного комплектування фондів, а й вдосконаленням якості обслуговування своїх читачів. Статистика свідчить, що якщо станом на 1951 рік фонд бібліотеки становив 225 тисяч примірників, то вже в 1959 році – 371 тисяча примірників, а святкування 20-ти річчя свого існування бібліотека зустрічала з фондом понад 720 тисяч примірників, а штат її працівників складав 25 бібліотекарів. Не оминула університетську книгозбірню ідеологічна заполітизованість 50-80-х років та пора економічного застою 80-х років, та все ж свої призначення бібліотека несла з гідністю. Незалежність України вона зустрічала з піднесенням, відмічаючи цю подію багатством тематичних виставок, якими підкреслювала гордість за свою Батьківщину, за її історію, за людей, які творили її, за красу рідної української мови.

Період незалежності України, попри економічні негаразди в державі, відкрив для найзахіднішої бібліотеки держави нові, небачені досі перспективи. Це успішне впровадження комп'ютеризації всіх бібліотечних процесів в роботу книгозбірні, відкриття світовій спільноті власного електронного каталогу, створення електронних ресурсів, надання своїм користувачам можливості доступу до рейтингових наукометричних баз світу, відкриття доступу до електронного сховища наукових напрацювань вчених УжНУ (Репозитарій УжНУ), запровадження онлайн-послуг бібліотеки, доступ до відображення бібліометрики науки в УжНУ, проведення інтернет-конференцій та багато інших інновацій звично ввійшли в життя бібліотеки.

Таким чином, пройшовши шлях у 75 років, бібліотека Ужгородського університету пройшла непростий шлях становлення. Створена у важкий

післявоєнний період, вона зуміла зберегти і наповнити свій фонд кращими виданнями, як унікальними, так і сучасними і по праву вважається найбагатшою книгозбірнею закарпатського краю. Запорукою успіхам бібліотеки стала політика традиції підтримки керівництвом вузу своєї книгозбірні, а це значить, попереду в неї багато нових успішних планів та проектів, головне завдання яких перетворення бібліотеки в нову інституцію, інтерес до якої буде у сучасного користувача лише зростати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-545. Звіт про роботу університету за 1946–1947 н.р. Оп.1. Од. зб. 32. V. Состояние работы фундаментальной библиотеки и кабинетов. Арк. 2.

2. Кирячок І. Скарбниця знань / І. Кирячок // Радянський студент. 1970. №29 (647). С. 2.

3. Хроніка Закарпаття : 1867-2010 : укр.-угор. двомовне вид. / авт. кол. М. Вегеш, С. Молнар, Й. Молнар, Ю. Остапець, Р. Офіцинський, М. Токар, Ч. Фединець, С.Черничко. Ужгород : Говерла, 2011. 312 с.

THE LARGEST ACADEMIC LIBRARY OF TRANSCARPATHIA CELEBRATES THE 76TH ANNIVERSARY: THE BEGINNING OF ESTABLISHMENT

Maria Medved'

State Higher Educational Establishment "Uzhhorod National University"
Scientific Library

Annotation: *The study of the formation of the library of Uzhhorod University is preconditioned by its scientific need. Resting on the basis of historical sources it aims at the analysis of the origins of the most valuable book collections stored in its funds.*

Key words: *history of Uzhhorod University library, the library of Uzhhorod Greek Catholic Eparchy, funds of Uzhhorod University Scientific Library, Bishop Andriy Bachynsky, education and culture of Transcarpathia.*